

NARZĘDZIE DO OCENY I WŁAŚCIWEGO REAGOWANIA NA ZACHOWANIA SEKSUALNE OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Celem narzędzia jest dostarczenie wskazówek oraz kryteriów do oceny zachowań seksualnych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zaproponowane kryteria mają pomóc opiekunom i opiekunom oderwać się od pierwszych wrażeń podyktowanych osobistymi preferencjami oraz systemami wartości i możliwie obiektywnie ocenić zachowanie (a nie osobę) zgodnie z aktualnym stanem wiedzy współczesnej seksuologii. Taka ocena ma się stać punktem wyjściowym do podjęcia adekwatnej reakcji.

Narzędzie powstało w oparciu o:

Propozycja standardów postępowania w przypadku problemowych zachowań seksualnych u osób z niepełnosprawnością intelektualną, spektrum autyzmu i niepełnosprawnością sprzężoną. Zespół ds. Seksualności Osób z Niepełnosprawnością, Polskie Towarzystwo Seksuologiczne.

K., de Wilde, System flagowy – narzędzie do oceny i właściwego reagowania na zachowania seksualne dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Materiał konferencyjny. Konferencja: Trudne Pytania... dobre rozwiązania. 14-15.04.2016, Gdynia.

Narzędzie posługuje się 5 kryteriami:

1. Obustronna zgoda (konsent)
2. Równość zaangażowanych stron
3. Norma rozwojowa
4. Nienaruszanie norm społecznych/Kontekst zachowania
5. Nieszkodzenie zaangażowanym stronom

W oparciu o te kryteria zachowania można podzielić na 4 kategorie (kolory):

- **Zielony** – akceptowane i pozytywne zachowanie seksualne
- **Żółty** – okazjonalne, lekkie zachowanie będące nadużyciem seksualnym (testowanie granic, popełnianie błędów)
- **Czerwony** – kłopotliwe, niepokojące zachowanie seksualne
- **Czarny** – poważne nadużycie seksualne

Oceniaj zawsze zachowanie a nie osobę!

Zielone i żółte zachowania są częścią normalnego rozwoju.

JAK OCENIAĆ? KRYTERIA:

1. OBUSTRONNA ZGODA

- Obie strony muszą wyrazić w pełni świadomą zgodę na to zachowanie
 - Nie może być żadnych nieporozumień i niedopowiedzeń
 - Potrzebna jest wiedza o tym czym jest „normalne” zachowanie
 - Potrzebna jest świadomość konsekwencji tego zachowania
 - Konieczne jest wzajemne szanowanie tego na co się zgodziliśmy lub nie zgodziliśmy
- Zgoda musi być **DOBROWOLNA**
 - Bez przymusu, nacisku (groźby, manipulacje, uwiedzenie, uleganie obietnicom, szantaż)

Pytania pomocnicze:

- *Skąd wiesz, że wszystkie strony się zgodziły na dane zachowanie?*
- *Czy zgoda była wyartykułowana?*
- *Czy zgoda była wyrażona świadomie?*
- *Czy obie strony mają przynajmniej 15 lat?*
- *Czy zgoda była niewymuszona?*
- *Czy dla uzyskania zgody wykorzystano przymus, manipulację, szantaż, groźbę, obietnice, uwiedzenie)?*
- *Czy zgoda była trzeźwa?*

2. RÓWNOŚĆ ZAANGAŻOWANYCH STRON

- Wymagana równowaga w zakresie:
 - Wiek, wiedzy, inteligencji, siły, dojrzałości, statusu
- Nie zawsze jest jasne czy jest równowaga

Pytania pomocnicze:

- *Czy wszystkie strony są na podobnym etapie rozwoju psychoseksualnego?*
- *Czy wszystkie strony są na podobnym poziomie rozwoju intelektualnego?*
- *Czy wszystkie strony dysponują podobną wiedzą co jest „normalnym zachowaniem”?*
- *Czy ktoś, z jakiegoś powodu, ma przewagę nad pozostałymi i dzięki niej ma na nich wpływ?*

3. NORMA ROZWOJOWA

- Czy to zachowanie jest ok. dla wieku i rozwoju danej osoby
- Czy to zachowanie przejawia 20% osób w danym wieku?
- Czy tego zachowania można się spodziewać na danym etapie rozwoju psychoseksualnego?

Pytania pomocnicze:

- *Czy to zachowanie jest właściwe dla wieku i rozwoju danej osoby?*
- *Czy to zachowanie przejawia 20% osób w danym wieku?*
- *Czy tego zachowania można się spodziewać na danym etapie rozwoju psychoseksualnego?*

4. NIENARUSZANIE NORM SPOŁECZNYCH/KONTEKST ZACHOWANIA

- Odnosi się do ogólnych norm i wartości w społeczeństwie (tutaj ważne są różnice kulturowe)
- Zasady dotyczące prywatności – mogą być różne w różnych miejscach i z różnymi osobami
- Zasady dotyczące specyficznego kontekstu (np. szkoła, DPS)

Pytania pomocnicze:

- *Czy dane zachowanie pojawia się w adekwatnym miejscu?*
- *Czy dane zachowanie nakierowane jest na właściwą osobę/y?*
- *Czy kontekst zachowania jest właściwy?*

5. NIESZKODZENIE ZAANGAŻOWANYM STRONOM

- Zachowanie, które nie rani i nie zagraża osobie fizycznie i psychicznie (ból, choroba, infekcja, poniżenie)
- Należy tutaj uważać, by nie wartościować zachowań ze względu na różne normy moralne

Pytania pomocnicze:

- *Czy dane zachowanie nie rani i nie zagraża nikomu fizycznie?*
- *Czy dane zachowanie nie rani i nie zagraża nikomu psychicznie?*
- *Czy dane zachowanie prowadzi do niechcianego bólu, choroby, infekcji?*
- *Czy dane zachowanie prowadzi do poniżenia?*

DOMINUJĄCY CZYNNIK MOTYWACYJNY

Oceniając zachowanie seksualne warto również zastanowić się nad tym jaka kryje się za nim motywacja. Czy jest ono motywowane seksualnie czy może pozaseksualnie. Jeśli pozaseksualnie, to jaka jest to motywacja.

- Pozaseksualnymi czynnikami motywacyjnymi mogą być: presja grupy lub partnera (lęk przed utratą partnera), czynniki ekonomiczne, seks jako „wzmacniacz osobowości”.
- Czasem na zachowanie mogą mieć wpływ **czynniki psychologiczne**: deprivacja emocjonalna i/lub sensoryczna, trudności w radzeniu sobie z emocjami/napięciami. Chodzi tu przede wszystkim o deficyty rozwojowe spowodowane stałym a nawet czasowym brakiem troski, zainteresowania i czułości. Napięcia, niezależnie od przyczyn, powodują stan dyskomfortu „domagający się” usunięcia. Jednym z typowych niekonstruktywnych sposobów radzenia sobie z napięciami jest aktywność seksualna.
- Czasem zachowania o charakterze seksualnym lub quasi-seksualnym mogą mieć wpływ **czynniki somatyczne**: pierwotne i/lub wtórne stany zapalne w okolicy genitalnej; zaburzenia sensoryczne (przetwarzania bodźców sensorycznych).

JAK UŻYWAĆ NARZĘDZIA?

- Tylko gdy wszystkie kryteria są spełnione dajemy kolor zielony
- Gdy jedno lub więcej kryteriów jest niespełnionych – inny kolor
- W zależności od tego na ile przekroczono granice – oceniamy, który z pozostałych kolorów należy przypisać zachowaniu
- Kolor się zmienia kiedy zachowanie jest powtarzane
- Zielony kolor nie zmienia się przez powtarzanie – zielone zachowanie może być powtarzane
- Gdy niespełnione są kryteria 1, 2, 5 – MOLESTOWANIE SEKSUALNE! – CZARNY KOLOR

WSKAZÓWKI DO OKREŚLANIA KOLORÓW ZACHOWANIA

Zielony:

- Akceptowane i pozytywne zachowanie seksualne
- Tylko gdy wszystkie kryteria są spełnione dajemy zieloną flagę

Żółty:

- Okazjonalne, zachowanie będące lekkim nadużyciem seksualnym (wynikające z testowanie granic, popełnianie błędów)
- Gdy zachowanie pojawiło się pierwszy raz
- Gdy zachowanie nie dotyczyło kontaktów z penetracją
- Gdy strony były sobie mniej więcej równe
- Gdy zachowanie wynikało z nieporozumienia komunikacyjnego
- Gdy nikt, w związku z tym zachowaniem, nie musiał się bać i nie czuł leku (nawet jeśli było to nieprzyjemne)
- Gdy zachowanie było relatywnie bezpieczne
- Gdy zachowanie wiązało się z niewielkim ryzykiem

Czerwony:

- Kłopotliwe, niepokojące zachowanie seksualne
- Gdy zachowanie żółte się powtarza dajemy kolor czerwony
- Gdy zachowanie dotyczy kontaktów z penetracją
- Gdy między stronami jest duża nierówność
- Gdy zachowanie wiąże się z przymusem, przemocą, szantażem
- Gdy nie ma możliwości wyjścia/ucieczki z sytuacji
- Gdy zachowanie wiąże się ze strachem i lękiem
- Gdy ktoś nie czuje się bezpiecznie
- Gdy zachowanie wiąże się realnym zagrożeniem

Czarny:

- Poważne nadużycie seksualne
- Gdy zachowanie czerwone się powtarza dajemy kolor czarny
- Gdy między stronami jest duża nierówność
- Gdy któraś ze stron jest zależna od drugiej
- Gdy jest dużo strachu i braku poczucia bezpieczeństwa (np. 3 osoby przeciwko jednej, niekonsensualne użycie broni, krępowania)
- Gdy zachowanie ma poważne konsekwencje
- Gdy rozmyślnie, celowo czyniona jest krzywda
- Gdy nie spełnione są kryteria 1 i 2 i 5 obligatoryjnie dajemy czarną flagę

JAK REAGOWAĆ?

- Zastanów się czy dane zachowanie powinno zostać przerwane
- Rozmawiaj o tym, co się wydarzyło. Zawsze zacznij od powiedzenia co widzisz, co usłyszałeś...
- Pobudzaj empatię – rozmawiaj o uczuciach wszystkich zaangażowanych osób
- Zawsze wyjaśnij dlaczego to zachowanie (nie) jest OK:
 - Zadbaj o to, by było jasne, które elementy zachowania są w porządku i dlaczego
 - Zadbaj o to, by było jasne, które elementy zachowania NIE są w porządku i dlaczego
- Doprowadź do zawierania umów dotyczących przyszłego zachowania stron i monitoruj je
- Zadbaj o to, by było jasne co jest zakazane i dlaczego
- Wyjaśniaj gdzie są granice
- Dbaj o bezpieczeństwo
- Zastanów się kto powinien dowiedzieć się o sytuacji
- Nie pozwól, by emocje przejęły nad Tobą kontrolę
- Tylko na zielone zachowanie nie musisz reagować

Następnie (w zależności od koloru):

- **Zielony** – zaakceptuj, wyjaśnij lub zignoruj
- **Żółty** – ogranicz, wyjaśnij, wskaż alternatywę, monitoruj
- **Czerwony** – zakaż, wyjaśnij, kontroluj, nie karz
- **Czarny** – zakaż, wyjaśnij, podejmij środki, aby zachowanie się nie powtórzyło, możesz wprowadzić kary

REAKCJE – ZIELONE ZACHOWANIE

- Nie interweniuj
- Zadbaj o bezpieczeństwo i prywatność zaangażowanych osób
- Umożliwiaj pozyskiwanie informacji
- Słuchaj
- Doradzaj
- Zachęcaj do dyskusji

REAKCJE – ŻÓLTE ZACHOWANIE

- Słuchaj
- Mów co jest OK, a co nie jest OK
- Pokazuj alternatywy
- Ucz
- Dostosowuj kontekst zachowania
- Zachęcaj do dyskusji
- Wzmacniaj i nagradzaj zachowania zielone

REAKCJE – CZERWONE ZACHOWANIE

- Słuchaj
- Mów co jest OK, a co nie jest OK
- Pokazuj alternatywy, Ucz
- Dostosowuj kontekst zachowania

Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- Zachęcaj do dyskusji
- Wzmacniaj i nagradzaj zachowania zielone
- Przeprowadź analizę zachowania i sytuacji
- Motywuj do zmiany
- Mediuj
- Zastanów się, kto powinien się dowiedzieć o tym zachowaniu

REAKCJE – CZARNE ZACHOWANIE

- Patrz czerwone zachowanie
- Zapewnij wszystkim bezpieczeństwo
- Raportuj, protokołuj, monitoruj
- Przeciwdziałaj powtórzeniu zachowania (kary, odizolowanie)

Interwencja może mieć charakter:

- Psychologiczny
- Seksuologiczny
- Prawny
- Medyczny

Błędy w interweniowaniu:

- Odwlekanie, opóźnianie działań
- Koncentracja na zachowaniach problemowych a nie przyczynach
- Pomijanie aspektu zdrowotnego, fizycznego
- Pochopne, niekonsekwentne reakcje
- Karanie, obwinianie osoby
- Obarczanie problemem rodziny
- Brak systemowego wsparcia
- Moralizowanie
- Nadmierna medykalizacja działań – nieprzemyślana farmakoterapia

Bibliografia:

Propozycja standardów postępowania w przypadku problemowych zachowań seksualnych u osób z niepełnosprawnością intelektualną, spektrum autyzmu i niepełnosprawnością sprzężoną. Zespół ds. Seksualności Osób z Niepełnosprawnością, Polskie Towarzystwo Seksuologiczne.

K., de Wilde, *System flagowy – narzędzie do oceny i właściwego reagowania na zachowania seksualne dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością.* Materiał konferencyjny. Konferencja: Trudne Pytania... dobre rozwiązania. 14-15.04.2016, Gdynia.

Beisert, M. (2006). *Rozwojowa norma seksuologiczna jako kryterium oceny zachowań seksualnych dzieci i młodzieży.* Dziecko Krzywdzone, nr 16.

Gapik, L. (2006). *Funkcjonowanie seksualne w normie i patologii.* Przegląd Terapeutyczny, nr 1.

Formalik, I. (2010). *Dojrzewanie, miłość i seks. Poradnik dla rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną.* Bardziej Kochani.